

na najagilnijim književnim povjesničarima i teoretičarima toga vremena: Ivom Frangešom, Zdenkom Škrebom i Krunoslavom Pranjićem. Ona je, dakako, u opoziciji prema sovjetskoj teoriji koju Frangeš naziva purističkom. Posebno ulogu u tome naraštaju ima poznati svjetski rusist Flaker, koji se uz Škreba smatra utemeljiteljem zagrebačke škole znanosti o književnosti. Svojim je izborom ruske poslijekoctobarske proze, znakovitoga naslova *Heretici i sanjari*, 1954. godine hrvatsko čitateljstvo upoznao s alternativnim sovjetskim književnicima, koji su svojom poetikom odudarali od socrrealističkoga kanona. Sljedeće godine Flaker reaktualizira ključne postavke ruskog formalizma – omraženoga pravca staljinističke filologije – te okreće jedan dio znanstvene akademske sredine ka formalizmu. U almanahu *Pogledi* 1955. godine objavljuje članak *Formalna metoda i njezina sudbina* koji u središte književnoga teksta vraća formu i odbacuje vulgarni sadržaj, sklonost ka banalnome sociologizmu i ideološkoj kritici, kakva je bila aktualna u hrvatskoj poslijeratnoj kritici. U tumačenju i interpretaciji književnoga teksta Flaker vraća u središte formalne aspekte, koji će i na Zapadu u 1960-im godinama biti ponovno u modi.

Čudovišna zemlja: od Campa do Disenya

Ali, destaljinizacija je bila najupečatljivija u vizualnim umjetnostima. Val antistaljinističke karikature (Agitprop ju je zdušno poticao!) ostvarila je kulturna zagrebačka škola karkature 1950-ih godina, okupljena oko satiričkoga časopisa *Kerempuh* pod uredničkom palicom komediografa Fadila Hadžića. Jedan od njezinih najznačajnijih predstavnika bio jugoslavenski karikaturist Pjer Križanić – jedan od predvodnika jugoslavenske i srpske karikature, no ništa manje važni nisu bili ni Oto Reisinger, Ivo Režek, Mirko Trišler, Vlado Kristl, Alfred Pal, Walter Neugebauer. Redakciji su se poslije pridružili Borivoj Dovniković i Ico Voljevica – autori koji su radili na prvome jugoslavenskom crtanom filmu.

I. Antistaljinistička karikatura Pjera Križanića

II. Antistaljinistička karikatura Pjera Križanića

Kerempuh je bio mnogo više od popularnoga satiričkoga lista; zahvaljujući uredničkoj palici Fadila Hadžića on se preobrazio u tvornicu smijeha, pod okriljem koje je zaživio i prvi hrvatski kabaret; 1949. godine je taj satirički list predstavio *Kerempuhovo vedro kazalište*, koje je na repertoaru uglavnom nudilo kratke igrokaze i komične plesne komade. Budući da su satira i aktualnost bila dva ključna aspekta *Kerempuhova kazališta*, u razdoblju polije 1948. godine jedan je dio njihova programa bio izraženoga antiinformbiroovskoga karaktera. Upravo će filmska ekranizacija kazališnih komada iz *Kerempuhove* redakcije više nego bilo koje književno djelo toga vremena ilustrirati smjenu paradigmi, točnije vesternizaciju kulture o kojoj je bilo govora, ali i snažnu antisovjetsku propagandnu (točnije demitologizaciju sovjetskoga stroja te ironizaciju staljinističkoga totalitarizma). Jedan od uspješnih pokušaja *Kerempuhove* političke satire jest film *Tajna dvorca I. B.* redatelja Milana Katića iz 1951. godine po scenariju Fadila Hadžića, nastao prema baletnoj jednočinki *Kerempuhova vedroga kazališta*. Riječ je o plesnoj pantomimi koja ironizira Stalinovu rezoluciju. Njezina je zajedljiva satiričnost bila suviše odvažna čak i za ukus njezinih naručitelja. Filmski kritičar Nenad Polimac je među prvima reaktualizirao značenje toga neobičnoga plesnog uratka početkom 21. stoljeća, podsjetivši da taj film, kao ni druge dvije ekranizirane *Kerempuhove* jednočinke – *Profesor Budalastov* Branka Marijanovića i *Oktavijana Miletića* te *Kerempuhov dnevnik* Bogdana Maračića – nikada nisu bile javno prikazane u bivšoj Jugoslaviji¹⁰. Ta eksperimentalna plesna pantomima je gotovo pola stoljeća ležala zagubljena u rotarnici filmskih arhiva te je tek 2000. godine doživjela javno prikazivanje u Hrvatskoj. *Tajna dvorca I. B. groteskno* ismijava političku kampanju Informbiroa protiv Jugoslavije, a rezolucija Informbiroa je u filmu antropomorfno prikazana kao mlada žena, koju na spiritističkoj seansi uskrsavaju s konkretnom zadaćom.

¹⁰ Film, naime, nema cenzurni karton, koji bi mu dopuštao javno prikazivanje: nakon što je proizveden, strpan je u podrum Jadran filma i otad za njega nitko nije čuo – piše Nenad Polimac u tjedniku *Nacional* 2003. godine. Otkrio ga je Dinko Tucaković, direktor programa Muzeja Jugoslovenske kinoteke, i predstavio beogradskoj publici kao iznenađenje u 1992. godine.

I. Kadar iz filma *Tajna dvorca I. B.*

II. Kadar iz filma *Tajna dvorca I. B.*

Satiričko-grotesknu ekstravaganciju *Tajne dvorca I. B.* danas povezuju s *camp* estetikom – što u tumačenju Susan Sontag podrazumijeva način konzumiranja kulture, određeni životni stil i pogled na svijet, koji je najčešće sinonim za kič (pri čemu je *camp* svjesno preuveličavanje, cilj kojega je humor, zabava)¹¹. Uistinu, ništa nije suptilno u *Tajnome dvorcu I. B.* (pa tako ni inicijali, koji očigledno ukazuju na Informbiro); sve je namjerno pretjerano, prenaplašeno i karikaturalno – počevši od političkoga podteksta, odnosno brojnih političkih referenci. Domaćin dvorca je prikazan poput kakvoga pseudo-znanstvenika koji je zabavljen svojim laboratorijskim pokusima. Već je to nemušto eksperimentiranje zadalo ton cijelome filmu, dobrim djelom zasnovanom na *camp* pretjerivanju, koji svoj vrhunac doseže kada domaćinov ljutit gost (čija odjeća odaje rusku provenijenciju!) saziva sastanak s petero delegata na kojemu magijskim obredom uskrsavaju ljepoticu – točnije rješenje svih njihovih problema. Razlog sastanka je rješavanje problema u neimenovanoj „čudovišnoj zemlji“, a da se radi o Jugoslaviji potvrđuje ime uskrle ljepotice – Rezolucija¹². *Prošlosti pripada ova tužna priča. Prošlosti nedavnoj i neslavnoj* – upozoravaju titlovi na samome početku ovoga nijemog eksperimentalnog uratka, predviđajući tako neslavni kraj Rezolucije. Ona odlazi na svoju misiju u čudovišnu zemlju (ruski je delegat kradomice naoružava pištoljem), pokušavajući zavesti neobično marljiv narod, no njezino koketno zavođenje nailazi na otpor. Ljepotičin (Rezolucijin) ples je ujedno stilski najkarikaturalniji i politički najotrovniji dio filma jer je nepovezano i groteskno kretanje sovjetske zavodnice u kontrapunktu sa staloženim i rezolutnim pokretima jugoslavenskih radnika i stanovnika. Kraj filma je u skladu s njegovim propagandnim karakterom: nesretna i poražena zavodnica umire¹³, zbog čega je peteročlana delegacija (odgovorna za njezino uskrnuće) brzojavom pozvana na red sljedećim riječima: *Ogorčeni smo zbog neuspjeha. Svi na liječenje u Moskvu.*

Ako o *Tajni dvorca I. B.* ne piše ni jedna povijest hrvatskoga filma, sljedeći će uradak *Kerempuhove* redakcije ući u anale hrvatskoga filma – riječ je o prvome jugoslavenskom crtanom filmu *Veliki miting* braće Waltera i Norberta Neugebauera. Iz Agitpropovih je izvješća očito da je *Kerempuhu* bila naznačena važna politička uloga (filmski arheolog Danijel Rafaelić ističe

11 Sam je pojam prva upotrijebila Susan Sontag u kratkome eseuju *Bilješke o campu* (*Notes on Camp*) 1964. godine, ustanovivši da je *camp* – shvaćen ozbiljno – ili loša umjetnost ili puki kič. Dvije su, međutim, vrste *campa*: čisti *camp* (koji sebe doživljava odveć ozbiljno, pa publici ne može biti smiješan, jer mu to, uostalom, nije ni namjera) te *camp* koji je svjestan da je *camp* (zbog čega dobiva komičnu dimenziju).

12 Aluzija na Staljinovu rezoluciju Informbiroa 1948. godine

13 Jedan od brojnih primjera prenaplašene političke konotacije je osmrtnica na kojoj ispod imena preminule, tj. Rezolucije, stoji potpisnik – ožalošćena porodica I. B.

da je taj kulturni list bio zadužen za agitpropovski humor), koju je uz oštar zaokret smjera nastavio obnašati i poslije 1948. godine, satirički se obračunavajući s informbirovštinom. Stoga ne iznenađuje što je početkom 1950-ih iz njegove redakcije proizašlo niz satiričnih filmova o Informbira, od kojih je, doduše, samo *Veliki miting* ugledao svjetlo dana. Iako su i *Profesor Budalastov* i *Tajna dvorca I. B.* bili sjajno primljeni kao kazališni skečevi, očigledno su bili preopasni (odveć antisovjetski) u trenutku kada su postali filmovi ili pak nisu bili zapisani u kalendar i plan tekuće filmske proizvodnje (bez čega nijedan film nije smio biti prikazan). Polimac ističe da je većina tih (nikad prikazanih) filmova nastajala *ad hoc*. Međutim, pripreme za *Veliki miting* su bile dugotrajne jer ekipa karikaturista zadužena za film (Vladimir Delač, Borivoj Dovniković, Ivan Pušak, Ico Voljevica, Milan Goldschmidt i Branko Karabajić na čelu sa Walterom Neugebauerom i glavnim urednikom Fadilom Hadžićem) nije znala gotovo ništa o animaciji. Trebalo im je godinu dana da svladaju tehnike animacije i rada na filmu, a rezultat je bio 20-minutni *Veliki miting*. Borivoj Dovniković – vrsni hrvatski karikaturist i animator koji je sudjelovao u izradi filma te koji se proslavio i u Sovjetskome Savezu¹⁴ – podsjeća da je upravo zahvaljujući uspjehu *Velikoga mitinga* osnovano specijalizirano poduzeće za proizvodnju crtanih filmova *Duga film*, gdje su okupili novi crtači, animatori, scenografi i drugi profesionalci, zaslužni za realizaciju pet novih (crno-bijelih) crtanih filmova. Premda je *Veliki miting*, upravo kao i *Tajna dvorca I.B.*, bio otvorena satira protiv Informbira, film će dobiti cenzorsku propusnicu te će 1951. godine biti prikazan na glavnome zagrebačkom trgu uz ovacije publike¹⁵. Polimac je u pravu kada ustvrđuje da je spoj političke satire (premda naivne i doslovne) i crtića bio pun pogodak koji je filmu osigurao uspjeh.

Na idejnoj razini postoje mnoge sličnosti između *Tajni dvorca I. B.* i *Ve-*

14 Dovniković je obilježio i sovjetsku animaciju; 1970. godine je za *Sojuz mul'f'il'm* napravio animirani film *Čudna ptica (Strannaja ptica)*. Svojih se moskovskih dana Dovniković rado prisjeća, a u jednome je novinskome razgovoru ispričao zanimljivu anegdodu: *Jednom sam stigao u Moskvu s povećom kutijom sa svojim filmovima. Na aerodromu me je dočekala "djevuška" iz Sojuz kinematografista i, sa svojom službenom legitimacijom, provela kraćim putem do carinika, koji nas je važno dočekao iza svog pulta. "Tovariš Davniković znamenitiji jugoslavskij režiser mul'tiplikacionyh fil'mov. Eto ego kartini!" predstavila je djevuška mene i kutiju, a on ju je otvorio, pružio prema meni prst i viknuo: "Krek"! Carinik je po mom imenu znao za film koji je volio! Oduševljeno mi je stisnuo ruku, zaklopio poluotvorenu kutiju i dao nam znak da možemo proći* (Iz razgovora za tjednik *Nacional* 2010. godine, dostupan na stranicama <http://www.nacional.hr/clanak/77782/borivoj-dovnikovic-dobri-duh-hrvatske-animacije>).

15 „Budući da je IB trajao od 1948. pa sve do 1955. godine, jasno je bilo da će država uz političku, započeti i umjetničku ofenzivu kako bi što uspješnije ocrnila protivnika i tzv. malom čovjeku jasno objasnila zbog čega dojučerašnji saveznik i politički bog Staljin više nije vrijedan štovanja“ – tumači Danijel Rafaelić u eseju koji se bavi radom Waltera Neugebauera, redatelja *Velikoga mitinga*. Esej je u cijelosti dostupan na internetskoj adresi <http://arteist.hr/walter-neugebauer/>.

likoga mitinga; radnja i ideja obaju djela se vrte oko motiva „čudovišne zemlje“ – dosjetke Fadila Hadžića da pejorativno imenuje Jugoslaviju u skladu s informbiroovskom propagandom 1948. godine. Glavni se junak neslučajno preziva Pavel Judin; on je šef “inform kampanje”, koji u Bukureštu (inače sjedištu Informbiroa od 1948. godine) sastavlja „novinsku patku“.

I.

Dakako, novinska patka simbolizira Rezoluciju; no ta je metafora u filmu uporabljena krajnje doslovno: Judinu iz Moskve telefonom stižu patke u svome stvarnom životinjskom obliku, a on ih dalje odašilje svijetu (putem radija ili novinskih vijesti). *Veliki miting* obiluje animalističkim elementima; štoviše crtić koketira s žanrom basne, što se očituje i u njegovoj snažnoj alegorijskoj dimenziji. Naime, obje *Kerempuhove* satire pretpostavljaju odlazak u “čudovišnu zemlju”, u *Tajnome dvorcu* se u nju otisnula lijepa zavodnica, a u *Velikome mitingu* je ondje slučajno zalutao Judinov suradnik na povratku iz „močvarne“ Albanije, gdje je po Judinovu nalogu posjetio „miting žaba i komaraca“. Glavna žaba je na mitingu kreketala protiv Jugoslavije te hvalila Envera Hoxhu (koji je u crtanome filmu prozvan zaštitnikom žaba i komaraca) zbog toga što ne dozvoljava isušivanje Skradskoga jezera. Da mitingu dadnu informbiroovski karakter *Kerempuhovci* su osmislili karikaturni

kraj mitinga – povorku “žrtava jugoslavenskog terora”, u čijim su redovima marširale ranjene i pretučene žabe. No to nije bio kraj filma; nenadana oluja je vinula sovjetski zrakoplov iznad čudovišne zemlje Jugoslavije, a novinski je doušnik na svoje zaprepaštenje ugledao posve drugačiju sliku od one koju su stvarale informbiroovske novinske patke. Velike tvornice u vlasništvu radnika koje rade punom parom, zadruge, hidrocentrale, udarnike, početak novoga grada uz rijeku Dunav – Novoga Beograda – te autocesta Zagreb-Beograd prikazuju mitsku, a ne čudovišnu zemlju. Informbiroovski novinar-aparatčik se u Bukurešt vratio s izvještajem koji nije krio oduševljenje viđenim, zbog čega ga je Judin promptno strpao u zatvor.

Judin se na koncu sam latio pisanja novoga izvještaja, odnosno još jedne novinske patke, koja poprima gigantske razmjere. Naime, osmislio je „patku“ koja je bila toliko napuhana i lažna da je puknula i uništila sve oko sebe, uključujući i sebe samu. Stoga je kraj filma posvećen upravo naprasno poginuloj patki, na čijem je nadgrobnome spomeniku parodijski ispisana rečenica “za čvrsti mig i navodnu demokraciju” – parafraza glasila Informbiroa *Za čvrst mir, za narodnu demokraciju* koji je izlazio u Bukureštu.

Propagandnu nastranu, *Veliki miting* donosi važnu stilsku novost. Bosansko-švedski teoretičar crtanoga filma Midhat Ajanović Ajan podsjeća da je strip-crtič Walter Neugebauer bio jedan od prvih sljedbenika Walta Disneya u Jugoslaviji, što se odrazilo i u tome prvom animiranom filmu na području bivše Jugoslavije. U umjetničkim je krugovima čak raširena „legenda“ prema kojoj su se tvorci *Velikoga mitinga* 1950. godine obratili slavnome Waltu Disneyu za pomoć, napisavši mu pismo, na koje su navodno dobili odgovor i niz uputa. Kako god bilo, prepoznatljiv vizualni stil, tzv. *diznizam*, je u *Velikome mitingu* toliko snažan da se čak može govoriti o svojevrsnoj posveti tome američkom animacijskom gorostasu. U *Velikome mitingu* Neugebauer je osobito uspješno usvojio glavnu karakteristiku Disneyeva stila – realističnu animaciju. Revoluciju koju je Disney unio u animirani film Ajan opisuje kao animaciju „koja nastaje na temelju minuciozno studiranoga pokreta u prirodi i zakona fizike, kao i preuzimanju montažnih i režijskih postupaka iz hollywoodskoga igranog filma te temeljito proučenim načelima pripovjedačke i glumačke umjetnosti“ (Ajanović Ajan, 2010: 32).

To je, u konačnici, podrazumijevalo mekane i zaobljene linije (koje su postale prepoznatljiv potpis Disneyevih animatora), zahvaljujući kojima su

nastajale crtane osobe, a ne crteži – čime su Disneyevci podarili animiranim filmovima autentične i prepoznatljive likove s kojima se gledatelj mogao identificirati. Niz „gegova“ (Judin poput nesilice sjedi na jajima iz kojih će se izleći mlade „patke“) i karikaturalna figuracija likova (od pretiloga zlikovca-moćnika Judina do njegova neimenovanoga pomoćnika – tipičnog aparatčika-birokrata) u *Velikome mitingu* ne samo da otvoreno ukazuju na oponašanje gore opisane diznijevske estetike¹⁶ nego na trijumf američke imaginacije i pop-kulture u hrvatskoj animiranoj umjetnosti 1950-ih godina. Upravo je Walta Disneya – otac Mickeyja Mousea i arhitekt Disneylanda, za čiji je rad Sergej Ćezenštejn ustvrdio da se radi o najvećem američkome doprinosu umjetnosti ikada – bio i njezin tvorac i njezina najveća ikona. No to ne znači da je taj prvi hrvatski animacijski uradak, gledano u cijelosti, bio iznimno umjetničko ostvarenje. Bez obzira na njegovu veliku historijsku važnost *Veliki miting* pati upravo od onoga u ime čega je nastao – propagande. Ona je toliko zaglušujuće sveprisutna, a u izvedbi odveć doslovna, da se taj šarmantni hrvatski animirani prvijenac ne može pohvaliti visokim umjetničkim dosezima, no to nipošto ne umanjuje njegovu veliku povijesnu vrijednost. *Veliki miting* ne samo da je sjajan komentar burnoga društveno-političkoga vremena nego je i svojevrsni uvod u rad slavne Zagrebačke škole crtanoga filma, koja je u svome zlatnom razdoblju (1957-1962) dala izniman doprinos europskoj animaciji¹⁷.

Literatura:

- Ajanović Ajan. Midhat. 2010. *Milan Blažeković - Život u crtanom filmu. Life in a Cartoon*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.
- Andrić. Iris. Arsenijević. Vladimir. Matić. Đorđe. 2004. *Leksikon Yu mitologije*. Zagreb-Beograd: Rende-Postscriptum.
- Banac. Ivo. 1990. *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus.
- Bilandžić. Dušan. 1999. *Hrvatska modema povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Flaker. Alaksandar. Pranjić. Krunoslav. 1978. (ur.) *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*. Zagreb: ZZK-Liber.
- Flaker. Alaksandar. 1978. Hrvatska književnost prema avangardi i socijalno angažiranoj književnosti. U: A. Flaker. K. Pranjić. (ur.) *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*. Zagreb: ZZK-Liber.
- Flaker. Aleksandar. 1988. *Nomadi ljepote*. Zagreb: GZH.
- Gefter. Mihail. 2003. Stalinizm: večnoe vozvraščenie. U: *Russkij žurnal*. <http://old>.

16 Umijeće dinamične montaže i osjećaj za figure u pokretu su prema Ajanovim riječima vinule Waltera Neugebauera u sam vrh ondašnje svjetske strip produkcije.

17 Prvi veliki uspjeh Zagrebačke škole crtanog filma jest *Grand Prix* u Veneciji za crtani film *Samac* Vatroslava Mimice, a ništa manje važan nije ni prestižni *Oscar* za film *Surogat* Dušana Vukotića iz 1962. godine.

russ.ru/politics/20030303-gef.html.

- Goldstein, Ivo. 2013. *Hrvatska povijesti*. Zagreb: Novi liber.
- Kolanović, Maša. 2011. *Udarnik! Buntovnik? Potrošač... Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije*. Zagreb: Ljevak.
- Kolanović, Maša. 2013. Utopija pod upitnikom. Predodžba Amerike u stihovima dekadentnoga socijalizma. U: L. Duraković, A. Matošević. (ur.) *Socijalizam na klupi*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Kolešnik, Ljiljana. 2006. *Između Istoka i Zapada. Hrvatska umjetnost i likovna kritika 1950-ih godina*. Zagreb: institut za povijest umjetnosti.
- Krleža, Miroslav. 1945. Književnost danas. U: *Republika*. br. 1-2. Zagreb.
- Krleža, Miroslav. 1963. Predgovor Podravskim motivima Krste Hegedušića. U: *Eseji III. Sabrana djela Miroslava Krleže. Svezak XX*. Zagreb: Zora.
- Krleža, Miroslav. 1963. Govor na kongresu književnika u Ljubljani. U: *Sabrana djela Miroslava Krleže. Svezak XXII*. Zagreb: Zora.
- Krleža, Miroslav. 1983. *Dijalektički Antibarbarus*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Lasić, Stanko. 1970. *Sukob na književnoj ljevici 1928-1952*. Zagreb: Liber.
- Lasić, Stanko. 1989. *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži IV. Stvaranje kulta*. Zagreb: Globus.
- Maković, Zvonko. 2014. Spomenička plastika Vojina Bakića. U: N. Ivančević (ur.) *Vojin Bakić. Svjetlosne forme*. Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti.
- Najbar Agičić, Magdalena. 2013. *U skladu s marksizmom ili činjenicama. Hrvatska historiografija 1945-1960*. Zagreb: Ibis grafika.
- Nemec, Krešimir. 2003. *Povijest hrvatskoga romana od 1945. do 2000. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
- Papernyj, Vladimir. 2006. *Kul'tura 2*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.
- Pavlečić, Vlatko. 1952. Neka bude živost. U: *Krugovi*. br. 1. Zagreb.
- Petrović, Tanja. 2013. Jugoslavenski socijalizam: od iskustva, preko sećanja (i zaborava) do kulturne baštine. U: M. Kolanović. (ur.) *Komparativni postsocijalizam. Slavonska iskustva*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Polimac, Nenad. 2003. Zabranjeni i izgubljeni hrvatski film. U: *Nacional*. br. 388. <http://www.nacional.hr/clanak/12004/nacional-otkrio-zabranjeni-i-izgubljeni-hrvatski-film>.
- Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Radić, Damir. 2003. Rezolucija Informbiroa kao djevojka. U: *Vijenac*. br. 241. <http://www.matica.hr/vijenac/241/Rezolucija%20Informbiroa%20kao%20djevojka/>.
- Rafaelić, Danijel. 2013. *Walter Neugebauer: čovjek koji je stripom mislio film*. <http://aristeist.hr/walter-neugebauer/>.
- Sontag, Susan. 1966. *Against Interpretation and Other Essays*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Spehnyak, Katarina. 2002. *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945. - 1952*. Zagreb: Dom i svijet.
- Šegedin, Petar. 1950. O našoj kritici. Nacrt referata za II. Kongres Saveza Književnika Jugoslavije. U: *Republika* br. I/IV.
- Visković, Velimir. 2001. *Sukob na ljevici*. Zagreb: Narodna knjiga/Alfa.

Vučetić. Radina. 2012. *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Beograd: Službeni glasnik.